

Світлана Миколаївна ЕШ

старший викладач кафедри фінансів,
Київський національний університет харчових технологій
вул. Саксаганського, 103, кв. 26, м. Київ, 01032, Україна,
E-mail: esh2009@ukr.net

Олена Андріївна ГНАТЕНКО

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Київський національний університет харчових технологій
вул. Саксаганського, 103, кв. 26, м. Київ, 01032, Україна

МІСЦЕ БОРГОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНИ У ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСАХ

Еш, С. М. Місце боргових зобов'язань України у державних фінансах [Текст] / Світлана Миколаївна Еш, Олена Андріївна Гнатенко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 16. – № 1. – С. 195-204. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. В Україні останнім часом спостерігається активізація процесу здійснення державних запозичень, як внутрішніх, так і зовнішніх, що забезпечує зростання державного боргу. Боргові зобов'язання країни вивчаються в системі державних фінансів і займають значне місце серед досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Визначення державного боргу надається в Бюджетному кодексі України і щорічно при затвердженні Закону про Державний бюджет на наступний рік Верховна Рада затверджує граничні обсяги державного боргу із відповідною розбивкою сум внутрішнього і зовнішнього боргу, а також граничний обсяг надання гарантій.

У статті розглянуто економічну сутність державного боргу, його види, цілі, визначено причини його зростання за умов чинної системи управління, наведено оцінку кредитних взаємовідносин між Україною і Міжнародним валютним фондом. Проведено аналіз окремо державного боргу із поділом його на зовнішній, внутрішній і гарантований.

У державних фінансах важлива роль належить управлінню борговими зобов'язаннями країни, яке передбачає два режими функціонування: нормальний та кризовий. У статті визначено проблеми, які потребують вирішення при кризовому управлінні державним боргом. Кризове управління пов'язане з функціонуванням економіки на межі дефолту. При цьому проблема боргу виникає тоді, коли зростання боргу стає уже некерованим.

Для оцінки боргового навантаження використовують значну кількість показників, найпоширенішими із яких є відношення суми державного боргу до внутрішнього валового продукту, до доходів державного бюджету, до кількості населення країни та інші. У статті проаналізовано відношення державного боргу України до внутрішнього валового продукту за роками, визначено найбільшу і найменшу його частки на кінець відповідного року.

У висновках статті запропоновано заходи, які забезпечать удосконалення системи державних запозичень, основними із яких є розробка стратегій залучення, ефективного використання та моніторингу зовнішньої допомоги, забезпечення системного підходу до міжнародної інтеграції та співпраці, у тому числі запровадження дієвих механізмів прийняття рішень у зовнішньоекономічній сфері.

Ключові слова: державний борг; внутрішній державний борг; зовнішній державний борг; управління державним боргом; оцінка боргових зобов'язань.

**Светлана Николаевна ЭШ
Елена Андреевна ГНАТЕНКО**

МЕСТО ДОЛГОВЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ УКРАИНЫ В ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФИНАНСАХ

Аннотация

В Украине в последнее время наблюдается активизация государственных займов, как внутренних, так и внешних, что ведет к увеличению государственного долга. Долговые обязательства страны изучают в системе государственных финансов, и они занимают весомое место среди исследований зарубежных и отечественных ученых. Определение государственного долга дается в Бюджетном кодексе Украины. Ежегодно при утверждении Закона о Государственном бюджете на следующий год Верховный Совет утверждает предельные объемы государственного долга с соответствующей разбивкой сумм внутреннего и внешнего долга, а также предельный объем предоставления гарантий.

В статье рассматривается экономическая сущность государственного долга, его виды, цели предоставления, определены причины его роста в условиях действующей системы управления им, дается оценка кредитным взаимоотношениям между Украиной и Международным валютным фондом. Проведен анализ отдельно государственного долга с разбивкой его на внешний, внутренний и гарантированный.

В государственных финансах важная роль принадлежит управлению долговыми обязательствами страны, которое предусматривает два режима функционирования: нормальный и кризисный. В статье определены проблемы, которые требуют решения при кризисном управлении государственным долгом. Кризисное управление характерно для экономики, которая функционирует на грани дефолта. При этом проблема долга возникает тогда, когда увеличение долга уже не поддается управлению.

Для оценки долговой нагрузки используется значительное количество показателей, самыми распространенными из которых есть отношение суммы государственного долга к внутреннему валовому продукту, к доходам государственного бюджета, к количеству населения страны и другие. В статье проанализировано отношение государственного долга Украины к внутреннему валовому продукту по годам, определены наибольшие и наименьшие их доли на конец соответствующего года.

В итогах статьи предложены мероприятия, способствующие совершенствованию системы государственных займов, главными из которых есть разработка стратегий привлечения, эффективного использования и мониторинга внешней помощи, обеспечение системного подхода к международной интеграции и сотрудничеству, в том числе введение действенных механизмов принятия решений в международной сфере.

Ключевые слова: *государственный долг; внутренний государственный долг; внешний государственный долг; управление государственным долгом; оценка долговых обязательств.*

Svitlana Mykolayivna ESH

Senior Lecturer,
Department of Finance,
Kyiv National University of Food Technologies
Saksahans'kyi str., 103, apt. 26, Kyiv, 01032, Ukraine,
E-mail: esh2009@ukr.net

Olena Andriivna GNATENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance
Kyiv National University of Food Technologies
Saksahans'kyi str., 103, apt. 26, Kyiv, 01032, Ukraine

PLACE OF DEBT OBLIGATIONS OF UKRAINE IN STATE FINANCES

Abstract

Recently it is observed the activation process of a public debt, both domestic and external ones, ensuring the growth of public debt in Ukraine. Liabilities of the countries are studied in the system of public finance and occupy a significant place among the studies as foreign and domestic scholars. The definition of public debt is provided in the Budget Code of Ukraine and every year along with the approval of the State Budget for the following year the Parliament approves limit amounts of public debt with the appropriate breakdown of amounts of internal and external debt, as well as limiting the amount of guarantees.

In this paper the economic nature of public debt, its types, the objectives of the reasons for its growth under conditions of active control systems, assess the credit relationship between Ukraine and the International Monetary Fund are considered. The analysis of public debt separately from its division into external, internal and guaranteed has been conducted.

In public finance an important role belongs to debt management in the country that provides two modes of operation: normal and crisis ones. The article defines the problems that need to be addressed in the crisis management of public debt. Crisis management with functioning of economics is on the verge of default. This problem appears when debt growth is no longer manageable.

To assess the debt burden it is used a large number of indicators, the most common of which is the ratio of government debt to gross domestic product, income budget, the number of population and others. The article analyzes the ratio of government debt to Ukraine's gross domestic product by years. The most and the least its share at the end of the year are determined.

The conclusions of the article propose measures to encourage the improvement of public borrowing, the main of which is to develop strategies to attract, use effectively and monitor the foreign aid, provide a systematic approach to international integration and cooperation, include the introduction of effective mechanisms for decision-making in foreign trade.

Keywords: *national debt; internal national debt; external national debt; debt management; estimation of debt obligations.*

JEL classification: H630

Вступ

В умовах формування та функціонування ринкової економіки важливою складовою системи державних фінансів є державний борг. У перехідній економіці державні запозичення набувають характеру не лише фінансової, але і соціально-політичної проблеми. На сьогодні в Україні дефіцит державного бюджету, залучення та використання позик для його покриття призвели до значного зростання державного боргу. Великі розміри внутрішнього і зовнішнього боргу, а також, відповідно, зростання витрат на його обслуговування, обумовлюють необхідність вирішення проблеми державного боргу та пошуку шляхів удосконалення механізму управління ним, що визначає актуальність дослідження нашої теми.

На сьогодні проблемою державного боргу України є його нетипова структура, обтяжена борговими зобов'язаннями попередніх урядів країни, прийнятими на умовах правонаступництва; кредитною емісією, яку здійснюють постійно, починаючи з 90-х років; проблемами бюджетного регулювання тощо. Необхідність у додаткових коштах для покриття бюджетного дефіциту в багатьох країнах світу змушує уряди держав звертатись до додаткових джерел фінансування, таких, як кредити. Але наразі сучасний стан української фінансової кризи можна охарактеризувати як кризу надмірної заборгованості. Саме тому вирішення питань раціонального використання залучених коштів, швидких темпів зростання обсягів зовнішніх запозичень держави, удосконалення механізму управління державними зобов'язаннями повинні бути пріоритетними завданнями грошово-кредитної політики не лише України, а й кожної держави.

Дослідженням економічної природи та сутності державного боргу, аналізу тенденцій його розвитку була присвячена низка наукових праць таких вітчизняних науковців, як: Василик О. Д., Вахненко Т. П., Гальчинський А. С., Данелюк К. М., Кондрат І. Ю., Крикунова В. М., Пасько О. В., Ярошевич Н. Б. та ін.

В. М. Крикунова та К. М. Данелюк порівнюють розміри державного боргу і бюджетного дефіциту, визначають залежність між ними. Наявність бюджетного дефіциту спричиняє зростання державного боргу, що зумовлює потребу в додаткових бюджетних витратах на його обслуговування і тим самим призводить до збільшення бюджетного дефіциту [1].

Козюк В. В. вважає, що основною причиною зростання державного боргу є скорочення обсягів дефіциту державного бюджету країни. Для вирішення проблем накопичення державного боргу України та подолання негативних тенденцій боргової ситуації потрібно насамперед скоротити обсяги дефіциту державного бюджету України [2, с. 88].

Пасько О. В. звертає увагу на те, що використання зовнішніх запозичень впливає на підтримання високого курсу вітчизняної валюти через спрямування валютних запасів на фінансування бюджетного дефіциту. Результатом цього може стати зменшення обсягів експорту та збільшення імпорту, що зумовлює формування негативного торговельного балансу [3].

Ярошевич Н. Б. визначає, що в Україні необхідно прийняти Закон України «Про державний борг України», який повинен удосконалити процес управління державним боргом, а також сформувати чітку методику розрахунку величини державного боргу і віднесення відповідних видів заборгованості до внутрішнього і зовнішнього боргу [4, с. 270]. Але водночас для покращення боргової безпеки країни необхідно постійно проводити глибокий аналіз державного боргу з метою визначення основних стратегічних напрямків удосконалення механізму управління ним.

Мета статті та завдання

Метою статті є наукове обґрунтування економічної природи боргових зобов'язань країни в системі державних фінансів, дослідження структури державного боргу, виявлення основних тенденцій і специфічних особливостей формування державного боргу в Україні, а також обґрунтування концептуальних засад щодо вдосконалення механізму управління борговими зобов'язаннями в умовах вітчизняної перехідної економіки.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачається вирішити низку завдань, головними із яких є:

- обґрунтування економічної сутності державного боргу як складової державних фінансів;
- визначення основних тенденцій формування сучасного державного боргу України;
- оцінка розміру та динаміки державного боргу України;
- розробка пропозицій щодо удосконалення боргової політики країни.

Виклад основного матеріалу

У кожній країні однією із найважливіших проблем фінансової системи виступає державний борг. Величина державного боргу, динаміка й темпи його зміни відображають ефективність функціонування державних структур, стан економіки та фінансів країни. Формування державного боргу є наслідком використання державою кредитних ресурсів.

Державний борг є важливим макроекономічним важелем регулювання економіки держави, оскільки дає змогу здійснити обрану економічну стратегію, залучити кошти для вирішення важливих економічних питань і реалізувати проекти. Водночас накопичення державного боргу має й негативну сторону, адже значна величина цього показника збільшує витрати на обслуговування державного боргу, знижує фінансову стійкість та загрожує економічній безпеці держави [5, с. 118].

Інститут державного боргу формує відносини, які мають складне правове регулювання. В Україні щорічно при затвердженні закону про Держбюджет Верховна Рада затверджує граничні обсяги державного боргу на наступний рік із відповідною розбивкою сум внутрішнього та зовнішнього боргу, а також граничний обсяг надання гарантій. Державний борг є сукупністю усіх боргових зобов'язань держави перед своїми кредиторами.

У Бюджетному кодексі, ст. 2, державний борг трактується як загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають унаслідок державного запозичення [6].

У фінансовій енциклопедії державний борг розглядається як система фінансових зобов'язань держави перед юридичними та фізичними особами, резидентами та нерезидентами, іншими країнами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права, що виникають у результаті здійснення запозичень державою; пролонгації та реструктуризації боргових зобов'язань за попередні роки згідно із законодавством [7, с. 111].

Загалом державний борг – це сукупність відносин, за якими виникають боргові зобов'язання держави як позичальника, як боржника або як гаранта позик іншими позичальниками. Процес отримання позик, з одного боку, дозволяє країні швидко вирішити гострі проблеми та фінансувати перспективні національні проекти, з іншого, – неефективне використання запозичень суттєво збільшує навантаження на державний бюджет майбутніх років.

Державний борг, як і самостійність України, має свою історію, яка бере початок з 1991 року. Безсистемне утворення і нагромадження боргу, залучення прямих кредитів НБУ, надання урядових гарантій щодо іноземних кредитів вітчизняним підприємствам – такі ознаки характеризують період 1991-1994 років. Уже на початку 1994 року державний борг України становив 4,8 млрд дол. США (у тому числі зовнішній 75 %) [8]. За період 1994-1997 років боргова політика країни формується за зразком попередніх років, але активізуються зв'язки з міжнародними фінансовими організаціями, що сприяє зростанню зовнішнього боргу на кінець визначеного періоду на 56 %. З 1995 року внутрішній борг починає формуватися шляхом розміщення урядом облігацій внутрішньої державної позики. Надалі спостерігається постійне зростання державного боргу. Незалежно від того, що протягом 1998-2001 рр. проводиться реструктуризація внутрішнього і зовнішнього державного боргу, на 01 січня 2000 року загальна сума його становила 15,2 млрд дол. США, у тому числі зовнішній – 12,4 і внутрішній – 2,8 млрд дол. І лише з другої половини 2001 року, коли в країні спостерігається незначне економічне зростання, державний борг починає поступово зменшуватися. Позитивні тенденції зменшення боргу спостерігалися до другої половини 2008 року – періоду початку глобальної фінансової кризи, яка характеризується падінням експортної виручки і зростанням прямого державного боргу до 29,8 % від ВВП [8]. 2009-2013 характеризують державний борг як близький до критичного рівня.

Державний борг може бути як у національній, так і в іноземній валюті. Проведення державних запозичень здійснюється з метою покриття бюджетного дефіциту на державному і регіональному рівнях, рефінансування раніше здійснених державних запозичень, а також для досягнення цілей

підтримання балансу між витратами та стабільністю, забезпечення ліквідності скарбниці, поповнення необхідних резервних активів, розвитку стратегій боргової політики тощо.

Економічна суть державного боргу визначається його функціями [7, с. 111]:

- фінансовою – забезпечує залучення державою необхідних коштів для фінансування бюджетних видатків;
- регулятивною – державний борг коригує обсяг грошової маси через купівлю-продаж цінних паперів НБУ.

Оскільки величина державного боргу відображає стан економіки і фінансів країни, важливим аспектом є визначення головних причин створення і збільшення державного боргу. Такими причинами можуть бути: вплив політичних факторів, що сьогодні є актуальним для України; циклічні спади в економіці; несприятливий інвестиційний клімат; збільшення державних видатків без відповідного зростання державних витрат; трансформаційний спад виробництва і звуження на цій основі податкової бази; недосконалі розробки впровадження реформ; відсутність стратегій розвитку фінансового ринку та інші.

Одним із напрямів фінансової політики держави є управління державним боргом. У структурі Міністерства фінансів функціонують спеціальні департаменти: Департамент управління державним боргом і Департамент співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями, на які покладено обов'язки та повноваження щодо розробки стратегії стосовно внутрішніх і зовнішніх запозичень держави, погашення і обслуговування державного боргу тощо.

Управління державним боргом полягає у формуванні реальних джерел його погашення і забезпечення платоспроможності держави. Система управління державним боргом передбачає два режими функціонування:

- управління в нормальному режимі, яке пов'язане із забезпеченням
- стабілізації боргових параметрів, із наявністю бездефіцитного бюджету, зі створенням умов для зближення реальної ставки відсотка за боргом та темпом приросту ВВП;
- кризове управління – пов'язане із функціонуванням економіки на межі
- дефолту і передбачає вирішення проблем щодо проведення загальної оцінки ефективності політики запозичень державою коштів, визначення максимально припустимих розмірів державного боргу, напрямів і заходів його стабілізації тощо.

На цьому етапі уряд країни здійснює все можливе, щоб підтримати економічні процеси в нормальному стані і забезпечити керованість процесом зростання державного боргу.

Щоб ефективно управляти державним боргом, його класифікують за певними ознаками. Наприклад, залежно від ступеня охоплення державних боргових зобов'язань, розрізняють капітальний і поточний державний борг. Капітальний містить усю суму випущених і непогашених боргових зобов'язань держави разом із нарахованими відсотками, що повинні бути виплачені за цими зобов'язаннями. Поточний формує суму витрат поточного періоду з виплати відсотків кредиторам за всіма борговими зобов'язаннями держави і за погашенням зобов'язань, строк сплати яких настав. На ефективність управління державним боргом впливає і позиція уряду держави, залежно від якої борг поділяють на активний і пасивний. Активний борг виникає внаслідок дискретних заходів уряду щодо залучення додаткових ресурсів, а пасивний – створюється при виникненні пасивного бюджетного дефіциту.

Залежно від отримувача кредитних ресурсів державний борг може бути прямий та умовний (гарантований), розміри та структуру якого наведено в таблиці 1.

Прямий відображає обсяги позичених ресурсів, які надійшли в розпорядження уряду країни, такий борг, як свідчать дані таблиці 1, становить 54,95 млрд дол. США (80,6 % суми всього державного боргу). У прямому державному борзі переважає сума внутрішнього боргу на 4,6 %. Гарантований державний борг є зобов'язаннями держави як гаранта повернення ресурсів кредитору в разі неплатоспроможності позичальника, в наших розрахунках він становить всього 13,24 млрд дол. США (19,4 % суми всього державного боргу). У гарантованому, порівняно із прямим, переважає сума зовнішнього боргу на 12,3 %.

Бюджетний кодекс України передбачає класифікацію державного боргу за типом кредитора і за типом боргового зобов'язання [6]. У такій класифікації кредиторів поділяють на внутрішні і зовнішні. Зовнішніми кредиторами України виступають міжнародні валютно-фінансові організації, офіційні урядові інститути, регіональні та приватні банки, фінансово-кредитні інститути тощо.

В основу визначення державного зовнішнього боргу покладено обов'язок уряду держави здійснити виплату боргового зобов'язання перед іноземним суб'єктом. Таке зобов'язання виникає внаслідок здійснення запозичення і в результаті міжнародного правового договору, коли уряд бере на себе зобов'язання гаранта погашення боргу.

На сьогодні Україні як ніколи потрібні кошти, і уряд звертається до іноземних держав, міжнародних організацій, до іноземних банків з проханням запозичення коштів. Україна чекає від МВФ 17 млрд дол. США. Обіцяють виділити нам кошти і уряд США в сумі 1 млрд дол., Європейський Союз – 1,6 млрд дол., Світовий банк – 1,5 млрд дол. США та інші.

Велика надія є на допомогу МВФ. В таблиці 2 відображено взаємовідносини України з МВФ протягом усього розвитку її як самостійної держави.

Таблиця 1. Державний і гарантований державний борг України на 30.06.2013 р. (млрд од.)*

	Види боргу	Долар США	Гривня	%
	Загальна сума державного та гарантованого державного боргу	68,20	545,10	100,0
1	<i>Державний борг</i>	54,95	439,24	80,60
1.1	Внутрішній борг: - заборгованість перед юридичними особами - заборгованість перед банківськими установами	29,03 28,66 0,37	232,02 229,04 2,98	42,6 42,0 0,5
1.2	Зовнішній борг: - заборгованість за позиками, наданими міжнародними фінансовими організаціями - заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління - заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками - заборгованість, не віднесена до інших категорій	25,93 8,78 0,97 0,00 16,18	207,22 70,17 7,74 0,00 129,31	38,0 12,9 1,4 0,00 23,7
2	<i>Гарантований державний борг</i>	13,24	105,85	19,4
2.1	Внутрішній борг: - заборгованість перед юридичними особами - заборгованість перед банківськими установами	2,42 1,65 0,78	19,38 13,15 6,23	3,6 2,4 1,1
2.2	Зовнішній борг: - заборгованість за позиками, наданими міжнародними фінансовими організаціями - заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління - заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками - заборгованість, не віднесена до інших категорій	10,82 3,50 0,25 3,12 3,95	86,47 28,00 1,98 24,95 31,54	15,9 5,10 0,4 4,6 5,8

*Розроблено авторами за джерелом [8]

Таблиця 2. Взаємовідносини України з МВФ*

Кредити МВФ	
1992 р.	Стає членом МВФ
1994-1995 перший транш	763,1 млн дол.
1995-1998	1 млрд 935 млн дол.
1998-2002	1 млрд 591 млн дол.
2004-2005	600 млн дол.
2006-2008	Кредитні відносини призупинені, причина – невиконання Україною умов МВФ
2009	2 млрд дол.
2010-2013	Кредитні відносини призупинені, причина – невиконання умов надання траншу
2014-2015	17 млрд дол.

*Розроблено авторами

Розглядаючи кредити, надані МВФ Україні, спостерігаємо, що перший транш надходить у 1994-1995 роках у сумі 763,1 млн дол., передбачалося 1 млрд дол., але через невиконання урядом низки умов програму кредитування завершили достроково. У 1995-1998 роках Україна отримала кредити на суму 1 млрд 935 млн дол., у 1998-2002 – майже така ж сума, як і протягом попередніх 3-х років – 1 млрд 591 млн дол. У 2009 році МВФ виділив 2 млрд дол., що дозволило не допустити дефолту та не скорочувати фінансування соціальних заходів. 3 грудня 2010 року МВФ припиняє кредитування української

економіки з тих самих причин – невиконання умов надання траншу.

З 04 по 14 березня у Києві працювала місія МВФ, за результатами якої був сформований перелік умов проведення кредитування, основні із них згруповані у три блоки: проведення структурних реформ (мова йде про боротьбу з корупцією, тіншовим сектором, перебудовою судової системи і зниження адміністративного тиску на бізнес), ліквідація дефіциту держбюджету і встановлення гнучкого курсу валюти. На 01.04 2014 року борг України перед МВФ становив 3,6 млрд дол. США. [9, с. 8]

Під час визначення місця державного боргу у фінансовій системі країни важливим є показник безпечного рівня боргу. Безпечний рівень боргу – це такий рівень, при якому держава може своєчасно і в повному обсязі виконувати свої боргові зобов'язання без проведення їх реструктуризації чи оголошення дефолту, а також здійснювати державні запозичення за прийнятними відсотковими ставками. Для України безпечний рівень складає близько 35 % від ВВП [10]. Такий висновок базується на статистиці настання дефолтів у країнах з ринками, що формуються, та на власному досвіді України, яка вже двічі була не в змозі самостійно виконувати свої боргові зобов'язання при їх наближенні до рівня 30-35% відносно ВВП, зокрема: наприкінці 90-х років минулого століття, що призвело до кількох реструктуризацій як внутрішнього, так і зовнішнього державного боргу; та наприкінці 2000-го, що призвело до звернення про допомогу до міжнародних фінансових організацій [11].

Згідно з Бюджетним кодексом України обсяг основної суми державного боргу не має перевищувати 60 % фактичного рівня обсягу ВВП країни. У таблиці 3 наведено рівень державного боргу до обсягу ВВП і його зростання (зменшення) протягом 1996-2013 років.

Таблиця 3. Рівень державного боргу до обсягу ВВП за роками (%)*

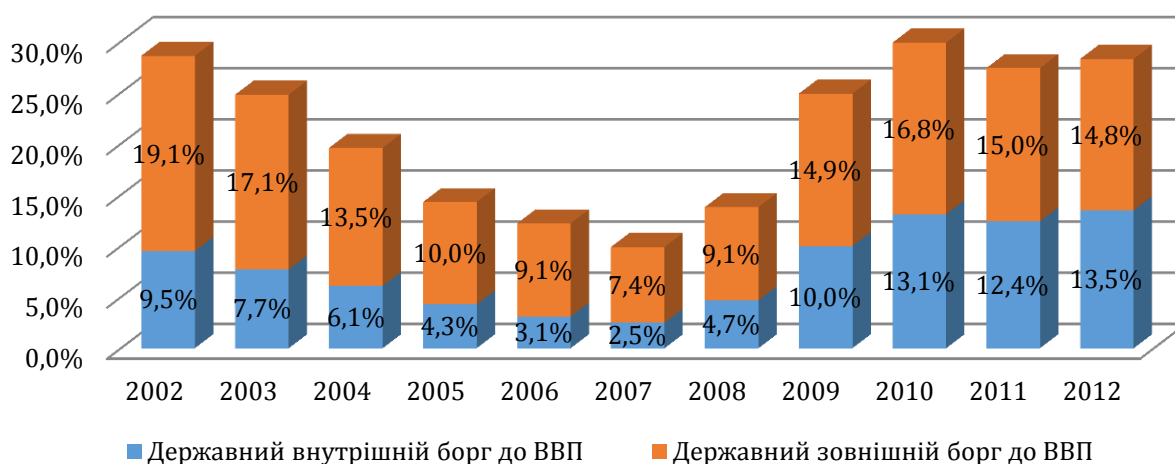
Рік	Показник	Відхилення від минулого року	Рік	Показник	Відхилення від минулого року
1996	25,2		2005	17,7	-7,0
1997	30,5	5,3	2006	14,8	-2,5
1998	48,1	17,6	2007	12,3	-2,5
1999	61,0	12,9	2008	20,0	7,7
2000	45,3	-15,7	2009	34,3 (БР)	14,3
2001	36,5 (БР)	-8,8	2010	39,9	5,6
2002	33,5 (БР)	-3,0	2011	36,3 (БР)	-3,6
2003	29,0	-4,5	2012	36,8 (БР)	0,5
2004	24,7	-4,3	2013	38,5 (БР)	1,7

*Підготовлено автором за джерелом [10](БР – безпечний рівень).

В Україні, як свідчать дані таблиці 2, найкритичнішим був 1999 рік, коли державний борг становив 61 % (48,2 прямих і 12,8 – гарантованих), найменший у 2007 році – 12,3 %. [7, с. 111]. З 2009 року державний і гарантований державою борг наближається до свого критичного рівня. Починаючи з 2000 року, державний борг почав поступово знижуватись. У 2013 році передбачалось зниження державного боргу до 12,5 %, але нестабільна політична ситуація, корупція, несприятливий інвестиційний клімат, зростання обсягів зобов'язань за негарантованими довгостроковими кредитами – на 2,0 млрд дол. США; розміщення єврооблігацій українських підприємств на зовнішньому ринку (0,9 млрд дол. США) стали причиною підвищення рівня державного боргу, і на 01.01.2014 року він становив уже 38,5 % фактичного рівня обсягу ВВП країни [10].

Структурно державний борг України складається з внутрішнього і зовнішнього. У формуванні позитивного іміджу країни значна роль належить погашенню зовнішнього боргу. Різниця між внутрішнім і зовнішнім боргом полягає у відношенні кредитора до України, внутрішній борг – заборгованість держави всім громадянам, які тримають внутрішні державні облігації, а зовнішній – запозичення держави на зовнішньому ринку. На рис. 1 надається у відсотках відношення окремо зовнішнього і внутрішнього боргу України до ВВП на кінець відповідного року.

Відношення державного боргу України до внутрішнього валового продукту
(на кінець відповідного року)

*Розроблено авторами на основі джерела [8]

Рис. 1. Відношення державного боргу України до ВВП*

Як свідчать дані рисунка 1, протягом 2002-2012 років найбільша частка у ВВП внутрішнього боргу припадає на 2012 рік, яка становить 13,5 %, найменша у 2007 році – 2,5 %; відповідно зовнішнього боргу найбільша частка 19,1 % припадає на 2002 рік і найменша 7,4 % – 2007 рік. Протягом 2-х останніх років (2011-2012) спостерігається тенденція до збільшення як внутрішнього, так і зовнішнього боргу.

Іноземні запозичення дають змогу країні інвестувати і споживати більше, ніж виробляє національна економіка. За продуктивного використання таких запозичень країна може прискорити своє економічне зростання і, навпаки, нераціональне їх використання загострює проблему повернення боргів.

Для оцінки боргового навантаження Міністерство фінансів України використовує різні показники, в основі яких є загальний державний борг, зовнішній борг і платежі з обслуговування державного боргу, наприклад: відношення суми державного боргу до ВВП, до доходів державного бюджету, до обсягу інвестицій, до кількості населення в країні; окремо відношення суми зовнішнього державного боргу до ВВП, до доходів від експорту та інші. У сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки важливе значення має валютна структура боргу, співвідношення боргу в національній валюті і валютах інших країн.

У таблиці 3 наводяться дані структури державного боргу з огляду на валютне погашення станом на 01.01.2014 року.

Таблиця 4. Структура державного боргу з огляду на валютне погашення*

Назва валюти	Структура (%)
Українська гривня	42,8
Долар США	40,9
СПЗ	12,0
Євро	3,9
Японська єна	0,4

*Розраховано авторами на основі джерела [3]

Як свідчать дані таблиці 3, у валютній структурі державного боргу країни найбільшу частку охоплює українська гривня (42,8 %), у якій номіновано майже весь внутрішній державний борг. Зовнішній державний борг номінований переважно у доларах США (40,9 %) та СПЗ (12,0 %). Незначну частку в структурі боргу займає євро (3,9 %), та японська єна (0,4 %). В умовах суттєвих коливань валютних курсів принципово важливим є питання вибору між євро і доларом.

Висновки

У сучасних умовах державний борг України є результатом державного кредиту і органічною складовою фінансової системи. Основною причиною зростання запозичень в Україні є неспроможність фінансування соціальних програм та постійний дефіцит платіжного балансу країни, залежність від

імпорту енергоносіїв, необхідність збільшення валютних резервів для забезпечення стабільності національної грошової одиниці, потреби технічного переозброєння галузей національної економіки та інші. Якщо порівнювати з розвиненими країнами світу, у них основна маса запозичень спрямовується на реалізацію масштабних національних проєктів, розвиток інфраструктури та перспективних галузей економіки [5, с. 87].

Найкращим із сучасних методів скорочення державного боргу є зростання обсягів експорту товарів та послуг, які сприяють надходженням грошової маси в країну, як результат – надходжень до бюджету, але така перспектива для нашої країни є малоімовірною. За даними Держкомстату, в Україні протягом 2012-2013 років спостерігається постійне скорочення експорту товарів і послуг [12].

На нашу думку, головний ризик зростання заборгованості полягає не в її розмірі, а в нерозумному витрачання залучених коштів. Кредити є лише засобом досягнення економічного добробуту людей і не повинні бути самоціллю. Для вдосконалення функціонування системи державної позики необхідно гарантувати довіру інвесторів, визначити обсяги залучень державою коштів, з огляду на реальні можливості їх повернення, запозичені кошти використовувати в інвестиційних цілях, дотримуватися тенденції збільшення строків обігу облігацій та зменшення їх доходності.

Для сучасної України такі чинники, як накопичення значного державного боргу, посилення боргового тиску на державний бюджет, погіршення умов на світових фінансових ринках, нестабільна політична ситуація в країні, перетворює управління та обслуговування державного боргу на одне з пріоритетних завдань фінансової політики держави, яка у нас поки що не сформульована. Тому першочерговою задачею для уряду, яка спроможна забезпечити економічне зростання, повинна бути побудова оптимальної системи управління державним боргом.

Список літератури

1. Крикунова, В. М. Державний борг України: обсяг, динаміка, структура [Електронний ресурс] / В. М. Крикунова, К. М. Данелюк. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Tavnv/2009_63_2/63_2_8.pdf.
2. Козюк, В. В. Проблема державного боргу в перехідній економіці України [Текст] / В. В. Козюк // Фінанси України, 2009. – № 5. – С. 85 – 90.
3. Пасько, О. В. Економічні та політичні аспекти регулювання державного боргу: Україна і світ [Електронний ресурс] / О. В. Пасько. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_biol/Vsnau/2010_2/6Pasko.pdf.
4. Ярошевич, Н. Б. Управління державним боргом: зарубіжний досвід та українська реальність [Текст] / Н. Б. Ярошевич // Науковий вісник. – 2009. – Вип. 17.8. – С.266 – 271.
5. Вахненко, Т. П. Державний борг України та його економічні наслідки [Текст] / Т. П. Вахненко. – К.: Альтепрес, 2008. – 196 с.
6. Бюджетний кодекс України: Верховна Рада України / Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Фінансова енциклопедія / О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха [таін.] // За заг. ред. О. П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 472 с.
8. Показники державного боргу України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
9. Чернявская, В. Кредит на три буквы [Текст] / В. Чернявская // Аргументы и факты в Украине, 2014. – № 11. – С. 8.
10. Безпечний рівень державного боргу і витрат на його обслуговування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.publicdebt.in.ua/golovna/42>.
11. Kraay, A. When is external debt sustainable? [Electronic resource] / A. Kraay, V. Nehru. – Mode of access: <http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources/468980-1190907436115/4227097-1255108201687/WhenIsDebtSus200603.pdf>. – Titlefromthescreen.
12. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Krikunova, V. M. & Danelyuk, K. (2009). State debt of Ukraine: volume, dynamics, structure. Retrieved April 15, 2014, from : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Tavnv/2009_63_2/63_2_8.pdf.
2. Kozyuk, V. (2009). The problem of public debt in transition economies Ukraine. Finance Ukraine, 5, 85-90.
3. Pasko, A. (2010). Economic and political aspects of the regulation of public debt: Ukraine and the world. Retrieved April 15, 2014, from : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_biol/Vsnau/2010_2/6Pasko.pdf.
4. Yaroshevich, N. B. (2009). Public debt management: international experience and Ukrainian reality. Scientific Bulletin, 17.8, 266-271.
5. Vakhnenko, T. P. (2008). Public debt of Ukraine and its economic consequences. - Kyiv: Altepres.

-
6. *Budget Code of Ukraine (2010)*. Retrieved April 15, 2014, from : <http://zakon.rada.gov.ua>.
 7. Orlyuk, O. P., Voronov, L. K., Zaverukha, I. B. (2010). *Financial Encyclopedia. According Society*. - Kyiv.: Yurinkom Inter.
 8. *Indicators of Public Debt Ukraine (n.d.)*. The official website of the Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved April 15, 2014, from : <http://www.minfin.gov.ua>.
 9. Chernjavskaia, V. A. (2014). *Loan for three letters. Arguments and Facts in Ukraine*, 11, 8.
 10. *The safe level of public debt and maintenance costs (n.d.)*. Retrieved April 15, 2014, from : <http://www.publicdebt.in.ua/golovna/42>.
 11. Kraay, A., Nehru, V. (n. d.). *When is external debt sustainable?* Retrieved April 15, 2014, from : [http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources / 468980-1190907436115 / 4227097-1255108201687 / WhenIsDebtSus200603.pdf](http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources/468980-1190907436115/4227097-1255108201687/WhenIsDebtSus200603.pdf). - Titlefromthescreen.
 12. *State Statistics Committee (n.d.)*. Retrieved April 15, 2014, from : [http // www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).

Стаття надійшла до редакції 11.05.2014 р.